

Warszawa, 12 grudnia 2022

ks. prof. dr hab. Andrzej Perzyński
Instytut Nauk Teologicznych
Katedra Religiologii i Ekumenizmu
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

Rada Dyscypliny Nauki Teologiczne
Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

Recenzja pracy doktorskiej

mgr lic Rafał Wójcik, *Człowiek jako podmiot moralności w pismach abp. Józefa Życińskiego*, Warszawa 2022, ss. 306.

napisanej na seminarium z teologii moralnej pod kierunkiem
ks. prof. UKSW dr hab. Stanisława Skobla

1. Uwagi wstępne

W recenzowanej rozprawie Doktorant przedstawił szeroką i wielowątkową syntezę myśli teologicznej abp. Józefa Życińskiego w 10. lat od jego niespodziewanej i przedwczesnej śmierci. Już w pierwszych słowach recenzji należą się słowa uznania dla Doktoranta i Promotora za ambitny i twórczy wybór tematu pracy.

Józef Życiński (1948-2011) był niewątpliwie wybitnym myślicielem chrześcijańskim. Abp J. Życiński zajmował się różnymi dziedzinami wiedzy – zarówno naukami przyrodniczymi, jak i licznymi dziedzinami filozofii, wśród których najbliższa mu była filozofia: przyrody, Boga, nauki i języka. Jego prace dotyczyły także nauk społecznych oraz życia duchowego. Arcybiskup zapisał się jako zwolennik dialogu filozofii z teologią, gdzie respektowanie wzajemnej autonomii idzie w parze z twórczą wymianą myśli.

Prezentował wizję Kościoła otwartego, ukazywanego jako Kościół Wieczernika, który jako zasadę przyjmuje słowa zawierające nakaz misyjny Chrystusa, by iść na cały świat. Kościół ma być wspólnotą, której obcy jest lęk i zamknięcie. J. Życiński akcentował rolę pluralizmu w Kościele na płaszczyźnie poszukiwania rozwiązań wobec znaków czasu, charakterystycznych dla współczesności.

Ostro reagował na krytykę idei Asyżu bis, czyli międzyreligijnego spotkania modlitewnego. Zarzucanie relatywizmu Benedyktowi XVI, a tym samym Janowi Pawłowi II, który zwołał pierwsze spotkanie w Asyżu, uważał za absurd, a samą ideę spotkania ludzi wielu religii, kultur i ras – za wyraz ewangelicznego otwarcia na drugiego człowieka.

Abp Życiński kochał Kościół, także w wymiarze instytucjonalnym, mimo że niektóre głosy hierarchiczne budziły w nim radykalny sprzeciw, pozostawał jednak zawsze lojalnym członkiem Konferencji Episkopatu Polski. Był pasterzem optymizmu. Otwarty, chodzący po obrzeżach Kościoła, bo spodziewał się tam znajdować ludzi Ewangelii. I nie mylił się – znajdował ich, dawał im szansę, wierzył, że będą zaczynem większych dzieł. Nie bał się trudnych wyzwań, może nawet ich szukał, stąd

jego spotkanie z młodzieżą na Przystanku Woodstock. Uważał, że nie należy czekać, że nie można się uprzedzać, że trzeba rozmawiać także z tymi środowiskami, które są oddalone od Kościoła.

W kręgu jego zainteresowań znalazł się także humanizm chrześcijański. W Jezusie Chrystusie widział fundament chrześcijańskiej antropologii. Podkreślał znaczenie wierności przesłaniu ewangelicznemu. Prowadząc dialog ze współczesną kulturą, wskazywał, że nie jest ona tworem jednolitym.

W homilii podczas mszy świętej pogrzebowej kard. Kazimierz Nycz powiedział, że abp Życiński był biskupem wielkiej wiedzy i mądrości, wielkiej gorliwości i pracowitości, a także zaangażowania ekumenicznego i międzyreligijnego. Wspominał go jako otwartego na ludzi i otwartego na świat mediów. Ludzie wielcy, którzy wyprzedzają swoją epokę, widzą dalej i głębiej, są wielkim skarbem Kościoła i świata. Takim był ks. abp Józef - powiedział kard. Nycz.

2. Omówienie rozprawy

W wstępie Autor słusznie podkreśla wielki i zróżnicowany tematycznie dorobek naukowy abp J. Życińskiego: „Bogaty dorobek J. Życińskiego w postaci kilkudziesięciu książek i kilkuset opublikowanych artykułów, a także wielu listów pasterskich i kazań, ukazuje gruntowne wykształcenie Autora, szerokie spektrum jego zainteresowań oraz odwagę w zabieraniu głosu zarówno na gruncie nauki, jak i społecznych debat, dyskusji czy polemik, dotyczących istotnych i aktualnych kwestii. Łatwość formułowania opinii, bezkompromisowość w istotnych kwestiach światopoglądowych i moralnych, znajomość ważnych zagadnień naukowych oraz otwartość na rzeczywistość mediów stanowiły umiejętności, dzięki którym jego głos był słyszany i uwzględniany w przestrzeni publicznej wymiany myśli”. Opracowanie problematyki antropologicznej w aspekcie teologicznomoralnym jest na gruncie polskim przedsięwzięciem pionierskim gdyż jak stwierdza Doktorant: „(...) do tej pory nie dokonano w aspekcie teologicznomoralnym całościowego i przekrojowego opracowania pism Arcybiskupa Józefa Życińskiego pod kątem skoncentrowania się na człowieku jako podmiocie działania w rozmaitych aspektach jego funkcjonowania i z uwzględnieniem realiów czasu, w którym przyszło mu żyć” (s. 8).

Rozprawa składa się z czterech rozdziałów. W wstępie Autor stawia hipotezę badawczą do zweryfikowania: jaką wizję człowieka prezentuje w swych pismach abp Józef Życiński i w jaki sposób ukazuje go jako podmiot moralności, którego postawy, czyny i działania podlegają ocenie moralnej, z uwzględnieniem tła historycznego i kulturowego?

W pracy została poprawnie zastosowana metoda analizy i metoda porównawcza w odniesieniu do materiałów źródłowych oraz pomocniczych w celu dokonania wielowątkowej syntezy myśli Autora w badanym aspekcie.

Rozdział pierwszy nosi tytuł: „Życie i twórczość arcybiskupa Józefa Życińskiego”. Ma on charakter wprowadzający mający lepiej naświetlić zagadnienia omawiane w kolejnych rozdziałach. Zawiera on dobrze udokumentowany zarys biografii Józefa Życińskiego. Zawarty tu został opis jego dorastania do kapłaństwa, drogi naukowej i biskupiego posługiwania.

W rozdziale drugim zatytułowanym „Rozumienie człowieka a przyczyny kryzysu współczesnej cywilizacji” zostaje poddany szczegółowej analizie temat kondycji człowieka w epoce postmodernizmu. Zostaje przeanalizowana idea wolności w społeczeństwie postmodernistycznym.

Autor recenzowanej rozprawy słusznie podkreśla rolę kultury w refleksji antropologicznej abp Życińskiego. Rzeczywiście, w refleksji nad kulturą Józef Życiński nie odrywa człowieka od przyrody, jak czynią to radykalni humaniści i nie redukuje spraw ludzkich do wymiarów czysto biologicznych, jak czynią to przedstawiciele socjobiologii. Jego empiryczna metoda badania współczesnej kultury, ukazująca jej podstawowe tendencje, napięcia i sprzeczności, przypomina jakoś metodę Sokratesa. Jedną z jego książek ma nawet tytuł „Medytacje sokratejskie”. Przyglądając się współczesnej kulturze stawia jej szereg pytań podważających zarówno potoczne, jak i filozoficzne oczywistości.

Wiele swych tekstów - artykułów i książek - abp Życiński poświęca demaskacji uproszczeń właściwych dla antropologii postmodernizmu, przy czym jego krytyka postmodernizmu nie jest wyrazem nostalgii za utraconą Arkadią. Podobnie jak postmoderniści traktuje człowieka jako istotę w drodze, tyle że zamiast błądzenia bez celu mówi o wędrówce Odyseusza i pielgrzymowaniu Abrahama. Niepokoi go postmodernizm populistyczny, wyrażający się w kulturze masowej, zredukowanej do rozrywki i użycia. Zauważa rażącą dysproporcję w rozwoju społeczeństw epoki globalizacji, gdzie wysokiemu poziomowi techniki towarzyszy przerost retoryki i moralny prymitywizm. W publicystycznych skrótach mówi o sytuacji kultury na rozdrożu przedstawiając coś w rodzaju pojedynku Pana Cogito i Tarzana, a kiedy indziej Odyseusza i playboya.

Dla większości postmodernistów tak wyraźne przeciwstawianie dwóch antropologii nie ma sensu. Uważają oni bowiem, że nie ma jakiegos ponadczasowego modelu człowieczeństwa, nie ma absolutnego, niezależnego od przygodnych doświadczeń, systemu wartości, to co jest udziałem ludzi w ich kondycji ponowoczesnej to sytuacja kłaczy, jak powiada Deleuze, a więc sytuacja subiektywnych, zasadniczo zmysłowych, przeżyć i doznań. Arcybiskup Życiński jest świadomy, że dyskusji z postmodernizmem nie da się prowadzić z pozycji metafizyki, która została uznana za przewyższoną konwencję myślenia o człowieku. Dyskusję z postmodernizmem prowadzi natomiast na terenie refleksji nad dziejami cywilizacji zachodniej, zastanawiając się nad szlakiem Odyseusza – poszukiwacza sensu i ojczyzny.

W trzecim rozdziale zatytułowanym „Ideologia komunistyczna a obraz człowieka” omówione zostały elementy ideologii komunistycznej jako pewnego rodzaju tło dla zrozumienia zarówno człowieka żyjącego w realiach totalitaryzmu, jak i kształtu przemian dokonujących się po 1989 roku w państwach postkomunistycznych, zwłaszcza w Polsce, nie tylko w aspekcie gospodarczym i ekonomicznym, ale również duchowym i moralnym. Treści zawarte w tym rozdziale są przydatne dla zrozumienia zjawisk i postaw moralnych, które reżim pozostawił po sobie jako liczne konsekwencje, dostrzegalne w rzeczywistości rodzącego się społeczeństwa pluralistycznego.

Rozdział czwarty zatytułowany „Kościół wobec wyzwań współczesnego świata” opisuje problemy przed którymi został postawiony Kościół w związku z postmodernizmem oraz rzeczywistością współczesnego społeczeństwa pluralistycznego.

Cenne jest podkreślenie dorobku abp. J. Życińskiego w zakresie złożonego tematu pluralizmu kultur. Rzeczywistość kultury chrześcijańskiej nie jest monolityczna. Każda bowiem kultura podlega przemianom. Na przemiany współczesnej kultury chrześcijańskiej, nie wolnej bynajmniej od napięć i pytań, wpływa przede wszystkim świadomie podejmowana troska o wierność duchowej substancji chrześcijaństwa w świecie, który stanowi zarówno wyzwanie dla chrześcijańskiego humanizmu, jak i otwiera przed nim nowe szanse, nieznane ludziom wcześniejszych epok. Ewolucyjne i historyczne rozumienie kultury chrześcijańskiej nie ma nic wspólnego z relatywizmem, przeciwnie chroni przed traktowaniem pewnej kulturowej postaci chrześcijaństwa jako formy ostatecznej i niezmiennej.

Autor rozprawy w wielu miejscach podejmuje temat pluralizmu. Niezgoda na czyjąkolwiek hegemonię moralną - w myśli abp. Życińskiego - nie jest zwykłą pochwałą pluralizmu opinii. Wypływa ona w sposób oczywisty z przekonania, że wielość stanowisk w sprawie źródeł motywacji moralnej nie kłóci się z uniwersalizmem moralnym, natomiast uznanie jakiegokolwiek grupy za eksperta w sprawach moralności zdaje się podważać prawdę o wrodzonej każdej istocie rozumnej zdolności do rozróżniania dobra i zła. Odrzucając ekskluzywizm moralny czy to w wersji chrześcijańskiej, czy to w wersji laickiej, abp Życiński wskazuje na prymat sumienia jako istotny element uniwersalnej prawdy o człowieku. Dialog na temat moralności jest zakorzeniony w dialogu sumień.

W Zakończeniu - zgodnie z poprawną metodologią pracy doktorskiej - przedstawione zostały syntetyczne wnioski oraz postulaty odwołujące się do problemu całej rozprawy.

3. Ocena rozprawy

Ogólnie należy podkreślić, że recenzowana rozprawa odpowiada zarówno pod względem formalnym (metodologicznym) jak i merytorycznym wymaganiom stawianym pracom doktorskim. Oczywiście rodzą się pewne drobne uwagi i pytania przy czytaniu pracy, ale nie są one bynajmniej zarzutami, lecz zaproszeniem do dyskusji. Autor swoje badania potraktował bardzo rzetelnie, kompetentnie i starannie. Mamy do czynienia z ciekawą i pogłębioną analizą myśli jednego z najwybitniejszych myślicieli katolickich w Polsce w okresie posoborowym. Postawiona na początku pracy hipoteza badawcza (problem badawczy) znalazła jasną odpowiedź we wszystkich częściach pracy. Należy wskazać na krytycznie i dobrze sformułowane podsumowania poszczególnych jednostek pracy.

3.1. Zasadność wyboru tematu i jego sformułowanie

Temat pracy jest oryginalny, aktualny i posiada przełożenie pastoralne. Dysertacja Doktoranta jest pionierskim opracowaniem naukowym dorobku abp. Józefa Życińskiego z zakresu teologii moralnej. Samo sformułowanie tematu jest poprawne i pozwala na wyczerpujące i zarazem przejrzyste przedstawienie wszystkich istotnych wątków związanych z nauczaniem moralnym abp. Józefa Życińskiego. Przedstawione zagadnienie jest istotne i aktualne z punktu widzenia praktyki życia chrześcijańskiego. Wybór tematu jest dobrze uzasadniony merytorycznie.

3.2. Układ rozprawy

Z metodologicznego punktu widzenia na podkreślenie zasługuje jasna, przejrzysta koncepcja rozprawy. Podział na wstęp, rozdziały posiadające wprowadzenie, wnikliwe rozważania zagadnień oraz bardzo przemyślane podsumowania, tworzy jasny plan podjętej refleksji i komplementarnie obejmuje całość zagadnienia. Czytając pracę ma się poczucie jej ciągłości i rozwoju myśli.

3.3. Źródła i opracowania. Uwagi co do bibliografii i przypisów

Cennym wkładem naukowym pracy mgr Rafała Wójcika jest udokumentowanie swoich wywodów starannie dobraną literaturą przedmiotu. Należy zaznaczyć, że dobre odczytanie źródeł tj. bardzo różnorodnych pism J. Życińskiego i ich krytyczna interpretacja nie było z pewnością zadaniem łatwym za względu na rozliczne wątki teologiczno-filozoficzne i pastoralno-ewangelizacyjne.

Gdy zaś chodzi o przypisy, to trzeba przyznać, że Autor recenzowanej pracy zasadniczo wykazał się starannością w ich tworzeniu od strony bogactwa cytowanego materiału. Dokumentują one treść pracy i pomagają czytelnikowi w pełniejszym uchwyceniu prezentowanych zagadnień. Właśnie z dokładnej ich lektury można wnioskować o strukturze myśli Doktoranta i źródłach jej inspiracji. Niewątpliwie recenzowana praca będzie pożyteczna dla przyszłych badaczy problematyki teologicznomoralnej w kontekście wyzwań postmoderny.

3.4. Język rozprawy

Należy podkreślić przejrzysty, komunikatywny język rozprawy. Nie jest to żargon teologiczno-systematyczny i jednocześnie nie jest to styl przesadnie cytujący źródła i opracowania. Autor potrafi zachować własną narrację i jest ona precyzyjna i bez zbędnych ozdobników. Rozprawę czyta się z prawdziwą przyjemnością. O zawartości treściowej czytelnik zostaje dobrze poinformowany w planie poszczególnych rozdziałów. Na pochwałę zasługuje posługiwanie się fachową terminologią naukową.

3.5. Merytoryczna ocena rozprawy

Wnikliwa lektura rozprawy pozwala stwierdzić, że Autor jest bardzo dobrym znawcą przedmiotu. Metody badawcze zostały umiejętnie dobrane i właściwie zastosowane. Rozprawa jest

dobrze udokumentowana. Stanowi dojrzałą pracę naukową. Wywody Doktoranta są przemyślane i wyważone, poszczególne wypowiedzi są uzasadnione i logiczne. Sam sposób narracji, w której wiele argumentów zostało ułożonych w spójnym schemacie, jest uporządkowany i konsekwentny. Co więcej Doktorant nie zatrzymał się tylko na warstwie opisowej (prezentacji) myśli Józefa Życińskiego, ale w sposób wysoce kompetentny potrafił dokonać syntezy tej myśli. Swoją oryginalną rozprawą doktorską Autor wzbogacił polską literaturę teologiczną z zakresu teologii moralnej, która będzie stanowić niezbędną pomoc dla każdego, kto będzie podejmował dalsze badania.

3.6. Ocena formalna

Recenzowana dysertacja w warstwie formalnej spełnia wszystkie wymogi stawiane rozprawom teologicznym o charakterze naukowym. Cała rozprawa bez wyjątku charakteryzuje się właściwą dyscypliną formalną. Została przygotowana na podstawie przyjętego planu, którego elementy strukturalne odpowiadają tematyce. Autor prowadzi swoje wywody językiem naukowym, bardzo dobrze orientuje się w literaturze przedmiotu i poprawnie posługuje się pojęciami fachowymi z zakresu współczesnej teologii chrześcijańskiej.

Argumentacja jest spójna i logiczna. Poszczególne rozdziały poprzedzają treści wprowadzające a na końcu mamy syntetyczne, dobrze sformułowane podsumowania. Autor posługuje się dobrze uzasadnionymi racjami i wywody prowadzi logicznie.

4. Ocena wartościująco-krytyczna (walory pracy i jej braki oraz pytania do Doktoranta)

4.1. Istotne osiągnięcia rozprawy

Na kilka osiągnięć już powyżej wskazałem. Dlatego też tu pragnąłbym podkreślić nade wszystko dobre opanowanie warsztatu naukowego. Refleksja naukowa Doktoranta charakteryzuje się naukową rzetelnością w podejściu do problematyki, co w połączeniu z ciekawością badawczą i wyczuwalną wrażliwością teologiczną stanowi o wysokiej wartości opracowania. Ks. mgr lic Rafał Wójcik w sposób jasny i metodologicznie uporządkowany przedstawił myśl abp Józefa Życińskiego w szerokim spektrum myśli ponowoczesnej i z dużym znawstwem teologii chrześcijańskiej przeanalizował tę myśli. To wszystko dobrze rokuje na przyszłość jeśli chodzi o rozwój naukowy Doktoranta.

4.2. Uwagi krytyczne

/1/ Literatura porównawcza i uzupełniająca mogłaby być szerzej wykorzystana w niektórych wątkach rozprawy.

/2/ rozprawa jest wolna od istotnych błędów stylistycznych tym niemniej zdarzają się w tym zakresie pewne uchybienia. Może je skorygować zwykła korekta polonistyczna.

/3/ Niekiedy poszczególne akapity mogłyby być bardziej zwarte, aby jaśniej i bardziej przejrzysto dla czytelnika wyrazić odrębne myśli.

/4/ Praca zyskałaby dodatkowo na wartości gdyby sporządzone zostały index nazwisk (Index of names) oraz indeks tematyczny (Index of subjects).

4.3. Pytania do Doktoranta:

(1) Po lekturze rozprawy, który opisuje kulturę płynnej ponowoczesności eksplorującą doznania chwili powstaje pytanie: Jaką postawę powinien zająć Kościół w zakresie formowania tożsamości chrześcijańskiej tj. głoszenia prawdy zawartej w Ewangelii i w zakresie formowania postaw etyczno-moralnych?

(2) Ostatnie raporty CBOS (2022 r.) potwierdzają galopującą sekularyzację, zwłaszcza młodego pokolenia. Rzeczą uderzającą jest wyraźny brak potrzeby religijnej wśród 17% badanych (brak sensu; nie interesuje mnie to; obojętność; lenistwo; nie czułem się z tym dobrze). Jak pojrzeć na ten fenomen w perspektywie teologii moralnej? Czy w pismach i nauczaniu pasterskim abp J. Życińskiego mamy jakieś wskazania pastoralne względem zjawiska obojętności religijnej?

* * *

Na koniec trzeba wyrazić postulat i życzenie, aby Doktorant – dysponując dobrym warszatem badawczym – podjął się napisania kolejnych monografii, dotyczących problematyki teologicznomoralnej w perspektywie współczesnych wyzwań. Czekamy zatem na kolejne artykuły, studia i monografie.

5. Wniosek końcowy

Recenzowana dysertacja ks. mgr. lic. Rafała Wójcika zatytułowana „Człowiek jako podmiot moralności w pismach abp. Józefa Życińskiego” świadczy o godnej podkreślenia erudycji Doktoranta, który daje się poznać jako badacz kierujący się teologiczną rzetelnością, pasją poznawczą i wewnętrznym zaangażowaniem w badaną problematykę. Autor swobodnie i pewnie porusza się po różnych dziedzinach wiedzy z zakresu teologii moralnej i nowoczesnej kultury. Podjęta przez niego problematyka jest istotnym naukowym wkładem do antropologii teologicznej i teologii moralnej. Postuluję, aby ta rozprawa doktorska po odpowiednim zredagowaniu ujrzała światło dzienne jako publikacja książkowa dostępna dla szerszego kręgu odbiorców.

Niniejszym stwierdzam, że rozprawa doktorska ks. mgr. lic. Rafała Wójcika jest opracowaniem ambitnym i dojrzałym oraz wnosi nowe treści do dorobku teologii moralnej w Polsce. Autor wykazał umiejętność analizowania tekstów i przedstawiania syntetycznych wniosków, formułowania twierdzeń i ich uzasadniania. Uważam, że recenzowana rozprawa doktorska ks. mgr. lic. Rafała Wójcika zasługuje na najwyższą ocenę i dlatego wnioskuję o jej przyjęcie z wyróżnieniem.

Przedstawiona rozprawa, zarówno od strony merytorycznej jak i formalnej, spełnia wszystkie wymagania stawiane rozprawom doktorskim, określonym w Ustawie z dnia 14 marca 2003 r. „O stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki” (Dz. Ust. 595, art. 26, par. 1). **Przedkładam zatem Radzie Dyscypliny Nauki Teologicznej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie wniosek o dopuszczenie ks. mgr. lic. Rafała Wójcika do dalszych etapów przewodu doktorskiego.**

ks. prof. dr hab. Andrzej Perzyński

recenzent

Warszawa, 12 grudnia 2022